

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ: Ηθικά Νικομάχεια (B 6, 4-8 & B6, 9-10)

B. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ: Πλάτων, Χαρμίδης, 158c-d

Αὐτὸς οὖν μοι εἰπὲ πότερον ὁμολογεῖς τῷδε καὶ φῆς ἰκανῶς ἤδη σωφροσύνης μετέχειν ἢ ἐνδεὴς εἶναι; ἀνευθυριάσας οὖν ὁ Χαρμίδης πρῶτον μὲν ἔτι καλλίων ἐφάνη - καὶ γὰρ τὸ αἰσχυνητὸν αὐτοῦ τῇ ἡλικίᾳ ἔπρεψεν - ἔπειτα καὶ οὐκ ἀγεννῶς ἀπεκρίνατο· εἶπεν γὰρ ὅτι οὐ ῥάδιον εἶη ἐν τῷ παρόντι οὐθ' ὁμολογεῖν οὔτε ἐξάρνω εἶναι τὰ ἐρωτώμενα. ἔὰν μὲν γὰρ, ἢ δ' ὅς, μὴ φῶ εἶναι σῶφρων, ἅμα μὲν ἄτοπον αὐτὸν καθ' ἑαυτοῦ τοιαῦτα λέγειν, ἅμα δὲ καὶ Κριτίαν τόνδε ψευδῆ ἐπίδειξω καὶ ἄλλους πολλούς, οἷς δοκῶ εἶναι σῶφρων, ὡς ὁ τούτου λόγος· ἔὰν δ' αὖ φῶ καὶ ἑμαυτὸν ἐπαινῶ, ἴσως ἐπαχθὲς φανεῖται. ὥστε οὐκ ἔχω ὅ,τι σοι ἀποκρίνωμαι. Καὶ ἐγὼ εἶπον ὅτι μοι εἰκότα φαίην λέγειν, ὦ Χαρμίδη.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

- A.** Να μεταφράσετε το απόσπασμα: «Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος...ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς.»
- A1.** Ποιες ἦταν οἱ εντυπώσεις που ἀποκόμισε ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὴν Αθήνα ὅταν τὴν ἐγκατέλειψε ὀριστικά;
- A2.** Ποια εἶναι τὰ δυο κριτήρια με τὰ οποία ὁ Ἀριστοτέλης προσδιορίζει τὸ μέσον καὶ με ποια παραδείγματα τεκμηριώνει τὴ θέση του;
- A3.** Ὁ Ἀριστοτέλης τονίζει ὅτι ὅσα διευκρινίζει στο δεύτερο ἀπόσπασμα (B6, 9-10) σχετικά με τὴ μεσότητα, σχετίζονται με τὴν ἠθικὴ καὶ ὄχι τὴ διανοητικὴ ἀρετὴ. Γιατί συμβαίνει αὐτό;
- A4.** Να σχηματίσετε παράγωγες λέξεις ἀπὸ τὰ θέματα τῶν παρακάτω λέξεων: **λέγω** (λέγ-, φεπ-, φρε-) **λαμβάνουσι** (λαβ-, ληβ-), **ἀπέχον** (οχ-, σχε-), **φεύγει** (φευγ-, φυγ-), **ὑπερβολῆν** (βελ-).
- B.** Να μεταφράσετε τὸ ἀδίδακτο κείμενο.
- B1.** Να γραφεῖ ὅ,τι ζητεῖται γιὰ καθέναν ἀπὸ τοὺς τύπους που ἀκολουθοῦν:
- ψευδῆ:** γενικὴ ἐνικού, αἰτιατικὴ πληθυντικού
πρῶτον: τὰ παραθετικά του ἐπιρρήματος
φῆς: γ' πληθυντικὸ ὑποτακτικῆς στο χρόνο που βρῖσκεται
ἐφάνη: γ' ἐνικό ευκτικῆς του ἴδιου χρόνου
ἀπεκρίνατο: β' ἐνικό προστακτικῆς στον ἴδιο χρόνο
ἑαυτοῦ: δοτικὴ πληθυντικῆς γιὰ τὸ γ' πρόσωπο του θηλυκοῦ γένους
- B2.** **ὁμολογεῖν, καθ' ἑαυτοῦ, ψευδῆ, οἷς, σοι, εἰκότα:** νὰ ἀναγνωριστοῦν συντακτικὰ οἱ παραπάνω λέξεις του κειμένου.
- B3.** **ὅ,τι σοι ἀποκρίνωμαι:** νὰ ἀναγνωριστῆ πλήρως ἡ δευτερεύουσα πρόταση (εἶδος, εἰσαγωγὴ, ἐκφορά, συντακτικὴ λειτουργία).
- B4.** **ἔὰν δ' αὖ φῶ καὶ ἑμαυτὸν ἐπαινῶ, ἴσως ἐπαχθὲς φανεῖται:** νὰ χαρακτηριστεῖ ὁ υποθετικὸς λόγος.
- B5.** **εἶπεν γὰρ ὅτι οὐ ῥάδιον εἶη ἐν τῷ παρόντι οὐθ' ὁμολογεῖν οὔτε ἐξάρνω εἶναι τὰ ἐρωτώμενα:** νὰ μεταφερθεῖ στον ἐυθύ λόγο ἡ παραπάνω πρόταση.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

- A1.** Βλ. σχολικὸ βιβλίο σελ. 147-148 «Ἡ παράδοση λέει ... του Σωκράτη»
- A2.** Ὁ Ἀριστοτέλης, στο πρῶτο ἀπόσπασμα (B 6, 4-8) εἰσάγει μιὰ καινούρια ἐννοία τῆς φιλοσοφίας του· πρόκειται γιὰ τὴν ἐννοία τῆς μεσότητας. Μάλιστα, ἡ μεσότητα ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα που προσδιορίζουν τὴν ἐννοία τῆς ἀρετῆς. Γι' αὐτό, λοιπόν, πρέπει πρῶτα νὰ καθορίσει τὴν ἐννοία τῆς μεσότητας, γιὰ νὰ καταλήξει ἔπειτα στον συσχετισμὸ τῆς με τὴν ἠθικὴ ἀρετὴ. Ξεκινᾷ λέγοντας ὅτι καθεὶ που μπορεῖ νὰ διαιρεθεῖ καὶ παρουσιάζει συνοχὴ («Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιερεῖ»), μπορούμε νὰ τὸ χωρίσουμε σὲ δύο τμήματα. Τὰ δύο αὐτὰ τμήματα, ἀναλόγως με τὸ χωρισμὸ που θὰ κάνουμε, μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνίσια -το ἓνα μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ἄλλο- ἢ νὰ εἶναι ἴσα, ἀν τὸ χωρίσουμε στὴ μέση («ἔστι λαβεῖν...πρὸς ἡμᾶς»). Αὐτὸ εἶναι τὸ μέσο σὲ σχέση με τὸ πρᾶγμα («κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα») τὸ ὁποῖο ἀπέχει ἴση ἀπόσταση ἀπὸ τὰ καθένα ἀπὸ τὰ δυο ἄκρα τῆς ευθείας, ἀφοῦ ἄλλωστε αὐτὸ τὸ μέσο συνεπάγεται διαίρεση του συνόλου σὲ δύο ἴσα μέρη. Ἐπίσης, εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους καὶ συναντᾷ τὴν κοινὴ ἀποδοχὴ, ἄρα χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀντικειμενικότητα. Τέλος, εἶναι δυνατόν νὰ μὴ παράγει ἀποτελέσματα σύμμετρα πρὸς τὶς ἀνάγκες μας καὶ ὠφέλιμα γιὰ μας, εἶναι δυνατόν δηλαδή νὰ μὴ ανταποκρίνεται στὶς ἀνάγκες μας καὶ νὰ μὴ μας ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιθυμητὴ ὠφέλεια. Σὲ ἀντίθεση με τὸ μέσο του πρᾶγματος καθ' αὐτό, τὸ μέσο πρὸς ἡμᾶς, δηλαδή με υποκειμενικὰ κριτήρια, δὲν εἶναι ἓνα καὶ πάντα τὸ ἴδιο. Αὐτὸ που θεωρεῖται μέσον ἐνὸς πρᾶγματος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, εἶναι αὐτό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει οὔτε κάποια ἐλλειψη οὔτε κάποια ὑπερβολή. Γιὰ κάποιον ἄνθρωπο, λοιπόν, ὡς μεσότητα ἐνὸς πρᾶγματος θεωρεῖται ἡ ποσότητα αὐτοῦ του πρᾶγματος, ἡ ὁποία δὲν εἶναι οὔτε ὑπερβολικὴ, οὔτε, ὁμως, θεωρεῖται καὶ λιγότερη ἀπὸ τὴν ἀναγκαῖα. Αὐτὸ τὸ σημεῖο (τὸ μέσο), σύμφωνα με τὸν Ἀριστοτέλη, δὲν εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους («τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταῦτὸν πᾶσιν»), ἀλλὰ ποικίλει ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο, σύμφωνα με τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τους. Στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Ἀριστοτέλης ἐρχεται νὰ δώσει παραδείγματα -ὅπως, ἄλλωστε, κάνει πάντα- γιὰ νὰ καταστήσει περισσότερο κατανοητὸ τὸ περιεχόμενο τῶν θεωρητικῶν του σκέψεων καὶ διατυπώσεων. Πρῶτα δίνει ἓνα παράδειγμα, γιὰ νὰ ἐξηγήσει τι ἐννοοῦμε μέσον ἐνὸς πρᾶγματος «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα», δηλαδή τὸ μέσο του πρᾶγματος με ἀντικειμενικὰ κριτήρια: ἀνάμεσα στον ἀριθμὸ δέκα -που θεωρεῖται μέγας- καὶ τὸν ἀριθμὸ δύο - που θεωρεῖται μικρός- τὸ μέσο εἶναι ὁ ἀριθμὸς ἕξι. (Ὅϊον εἰ τὰ δέκα πολλὰ...κατὰ τὸ πρᾶγμα). Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι συμφωνοῦν ὅτι τὸ μέσο εἶναι τὸ ἕξι, γιὰτὶ αὐτὸ καθορίζεται με ἀντικειμενικὰ κριτήρια (ἀριθμητικὴ) καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση. Αὐτό, λοιπόν, εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς μεσότητας σύμφωνα με αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, με ἀντικειμενικὰ κριτήρια. Τὸ μέσο ὁμως «πρὸς ἡμᾶς» δὲν πρέπει νὰ τὸ ὀρίσουμε με τὸν ἴδιο τρόπο, γιὰτὶ

αν για κάποιον αθλητή π.χ. ποσότητα φαγητού δέκα «μνῶν» είναι πολύ μεγάλη και δυο «μνῶν» λίγη, τότε ο γυμναστής αν βρει το μέσο με αντικειμενικά κριτήρια (κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα), πρέπει να συστήσει ποσότητα φαγητού ἕξι «μνῶν», μια ποσότητα που μπορεί για ἄλλον να είναι μεγάλη, για ἄλλον λίγη και για ἄλλον κανονική. Για τον γνωστό Ολυμπιονίκη Μίλωνα η ποσότητα είναι λίγη, για ἕναν ὅμως αθλητή που μόλις αρχίζει να γυμνάζεται είναι μεγάλη. Ἐτσι το μέσο «πρὸς ἡμᾶς» είναι διαφορετικό ἀπὸ το μέσο «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα» και γίνεται με μια ἄλλη λογική, ὄχι αὐτὴ της αριθμητικῆς αναλογίας, ἀλλὰ με κριτήριο και μέτρο ἐμᾶς τους ἴδιους, τὴ φύση μας. Ὅταν το άτομο βρει το μέσο με τὴ δική του λογική, τότε ἐπιλέγει το υποκειμενικό μέσο, κάνει «προαίρεσιν». Ἐπομένως, για τον Ἀριστοτέλη «ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ εἶναι προσωπικὴ υπόθεση του καθενός», ἀφού δέχτηκε ὅτι ὑπάρχει ἡ υποκειμενική, ἡ ξεχωριστή για τον κάθε ἄνθρωπο μεσότητα, ὅπως μπορεί να εἶναι ἡ ηλικία του, τὸ ἦθος του, ἡ ιδιοσυγκρασία του κ.λπ.

- A3.** Σ' αὐτὸ το σημεῖο («Λέγω δὲ τὴν ἠθικὴν») του δευτέρου ἀποσπάσματος (B6, 9-10) ο Ἀριστοτέλης κάνει μια λογική ἀλλὰ ἀναγκαῖα διευκρίνιση. Συγκεκριμένα ἐπισημαίνει ὅτι ἡ μεσότητα, για τὴν ὁποία κάνει λόγο, ἀφορᾶ τις ἠθικές και ὄχι τις διανοητικές ἀρετές. Κι αὐτὸ, γιατί οἱ ἠθικές ἀρετές σχετίζονται με τὰ συναισθήματα και τὴ πράξις και σ' αὐτὰ ὑπάρχει ὑπερβολή, ἔλλειψη και μεσότητα. Ἀντίθετα, οἱ διανοητικές ἀρετές δεν εἶναι μεσότητες, γιατί εἶναι ἀσυμβίβαστες με τὴς ἐννοίες της ὑπερβολῆς και τὴς ἔλλειψης και ἢ τὴς ἔχει κάποιος ἢ δεν τὴς ἔχει. Δεν μπορούμε δηλαδή να μιλάμε για μεσότητα στη διανοητικὴ ἀρετὴ της φρόνησης π.χ. γιατί δεν ἔχει νόημα να κάνουμε λόγο σ' αὐτὴ για ὑπερβολή ἢ για ἔλλειψη. Ὁ ἄνθρωπος ἢ κατέχει αὐτὴ τὴν ἀρετὴ (με διδασκαλία, ἐμπειρία, χρόνο) ἢ δεν τὴν κατέχει. Σχετικὰ με τὴ διανοητικὴ ἀρετὴ της σοφίας ο Ἀσπάσιος γράφει: «φανερὸν δὲ ποιεῖ διὰ τούτων ὅτι ἡ διανοητικὴ ἀρετὴ οὐκ ἔστι μεσότης· οὐ γὰρ δεῖ μέσως μὲν εἰδέναι, ὑπερβαλλόντως δὲ μή, ἀλλ' ἔφ' ὅσον οἶόν τε εἰδέναι ἄριστα ἂν ἔχοι» (= με αὐτὰ ο Ἀριστοτέλης κάνει φανερό ὅτι ἡ διανοητικὴ ἀρετὴ δεν εἶναι μεσότητα· γιατί δεν πρέπει να ἔχει κανεὶς γνώσεις μεσαίας ποιότητας και ὄχι ὑπερβολικὰ πολλές, ἀλλὰ θα ἦταν ἄριστο να ἔχει ὅσο το δυνατόν πιο πολλές γνώσεις). Δηλαδή στην ἀρετὴ της σοφίας θεωρεῖται πολὺ καλὸ να ἔχει κανεὶς πάρα πολλές γνώσεις, να βρῖσκειται δηλαδή στην ὑπερβολή. Οἱ διανοητικές ἀρετές, ἐπομένως, πρέπει να ἀποτελοῦν ἐπίδιωξη του ἀνθρώπου στο μέγιστο βαθμὸ.
- A4.** **Λέγω:** λεκτικός, ἔπος, ῥήμα /**λαμβάνουσι:** λαβή, πρόληψη/ **ἀπέχον:** ἀποχή, σχεδόν/**φεύγει:** ἀναπόφευκτος, φυγή/**ὑπερβολήν:** βεληνεκές.
- B.** Ἐσὺ ὁ ἴδιος, λοιπόν, πες μου, ποιο ἀπὸ τὰ δύο, συμφωνεῖς με αὐτὸν ἐδῶ και ὑποστηρίζεις ὅτι ἀρκετὰ τώρα πλέον ἔχεις ἐφοδιαστεί ἀπὸ σωφροσύνη ἢ ἔχεις ἔλλειψη ἀπὸ αὐτήν; Ἀφού ἀρχισε να κοκκινίζει λοιπόν ὁ Χαριμίδης, πρῶτα πρῶτα φάνηκε ἀκόμα πιο ὄμορφος – γιατί ἡ ντροπαλότητά του ταίριασε (πολὺ) στην ηλικία του – ἔπειτα ἀπάντησε με πολλὴ ευγένεια· γιατί εἶπε ὅτι στην παρούσα περίπτωση δεν του ἦταν εὐκόλο οὔτε να δεχτεῖ, οὔτε να ἀρνηθεῖ τὴς ἐρωτήσεις. Γιατί, ἐάν, εἶπε αὐτός, δεν πῶ ὅτι εἶμαι σῶφρων, ἀφενὸς θα εἶναι ἀτοπο να λέω τέτοια σε βάρος του εαυτοῦ μου, ἀφετέρου θα παρουσιάσω ψεῦτες και τον Κριτία και πολλοὺς ἄλλους, στους ὁποίους φαίνομαι ὅτι εἶμαι σῶφρων, ὅπως λέει αὐτός· ἀν πάλι πῶ (ὅτι εἶμαι σῶφρων) και ἐπαινέσω τον εαυτὸ μου, ἴσως (αὐτὸ) φανεῖ δυσεύρεστο. Γι' αὐτὸ δεν ξέρω τι να σου ἀπαντήσω. Και ἐγὼ εἶπα ὅτι (τὰ λόγια σου), Χαριμίδη, μου φαίνονται λογικά.
- B1.** ψευδοῦς, ψευδεῖς
(πρό) – πρότερον
φῶσι(ν)
φανείη
ἀποκρίναι
(ἐ)αυταῖς ἢ σφίσι(ν) αὐταῖς
- B2.** **ὁμολογεῖν:** τελικὸ ἀπαρέμφατο, υποκειμένο της ἀπρόσωπης ἐκφρασης «οὐ ῥάδιον εἶη»
καθ' ἑαυτοῦ: ἐμπρόθετος ἐπιρρηματικός προσδιορισμὸς της ἐναντίωσης και προσδιορίζει το «λέγειν»
ψευδῆ: κατηγορούμενο στο «Κριτίαν» μέσω της ἐννοούμενης μετοχῆς «ὄντα»
οἷς: δοτικὴ προσωπικὴ του κρῖνοντος προσώπου στο «δοκῶ»
σοι: ἐμμεσο ἀντικείμενο στο ῥήμα «ἀποκρίνωμαι»
εἰκότα: σύστοιχο ἀντικείμενο στο ἀπαρέμφατο «λέγειν»
- B3.** Δευτερεύουσα ονοματικὴ πλάγια ἐρωτηματικὴ πρόταση, μερικῆς ἀγνοίας. Εἰσάγεται με τὴν ἀναφορικὴ ἀντωνυμία «ὅ,τι» και ἐκφέρεται με ἀπορηματικὴ ὑποτακτικὴ «ἀποκρίνωμαι», ἐπειδὴ δηλώνει ἀπορία και ἐξαρτάται ἀπὸ ῥήμα («οὐκ ἔχω») ἀρκτικοῦ χρόνου. Συντακτικὰ, λειτουργεῖ ὡς ἀντικείμενο στο ῥήμα «οὐκ ἔχω» της κύριας πρότασης («ὥστε οὐκ ἔχω») (το «ὥστε» ἐδῶ, στην ἀρχὴ περιόδου, εἰσάγει κύρια πρόταση)
- B4.** **Υπόθεση:** ἐάν φῶ - ἐπαινώ (ὑποτακτικὴ)
- Ἀπόδοση:** φανεῖται (οριστικὴ μέλλοντα)
Ἔχουμε σύνθετο υποθετικὸ λόγο που δηλώνει το προσδοκώμενο.
- B5.** οὐ ῥάδιον ἐστὶ μοι ἐν τῷ παρόντι οὐθ' ὁμολογεῖν οὔτε ἐξάρων εἶναι τὰ ἐρωτώμενα

Επιμέλεια

Ζερβουδάκης Νίκος, Μαυρακάκης Μανόλης, Ξημεράκη Κατερίνα, Ρούπα Μαρία, Τζάνου Χρύσα, Ψαράκη Μάρω, Ψαρουδάκη Χριστιάννα